

ӘОЖ 82.09.+821.512.122.

Тлебалдина Нүргүл Қазанбаевна

педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ.

e-mail: nurgul6161@mail.ru

Жанабаева Жадыра Ерғалиқызы

магистрант, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ.

e-mail: vestnikkazgyuiu@mail.ru

О.БӨКЕЙДІҢ «ЖЕСІРЛЕР» ӘҢГІМЕСІНДЕГІ КЕЙІПКЕРЛЕР БЕЙНЕСІН СОМДАУДА МОНОЛОГТЫҢ ҚЫЗМЕТІ

Бұл мақалада жазушы О.Бөкейдің «Жесірлер» әңгімесіндегі кейіпкерлер бейнесін сомдауда монологтың қолдануы туралы баяндалған. Образ болмысындағы әдіс-тәсілдер, бейнелі сөздер, монологтар, мінездеулер мен портреттер, сипаттамалар ұлттық бояулар молынан қолданылған. Адамдардың ішкі көңіл-күйін білдіретін және кейіпкерді сөйлету тәсілі болып табылатын ішкі монолог, ішкі монологтың берілуі туралы жүйелі сөз болады.

***Түйін сөздер:** бейнелі сөздер, мінездеу, ұлттық бояу, кейіпкер болмысы, кейіпкерлер бейнесі, ішкі әлем, жан дүние, биік адамгершілік, шынайы сезім.*

В этой статье говорится о применении монолога в создании образов героев писателя О. Букеев в рассказе «Вдовцы». В основе национальной краски использовались методы и приемы образа, образные слова, монологи, характеристики и портреты, характеристики. Речь идет о передаче внутреннего монолога, представляющего внутреннее настроение людей.

***Ключевые слова:** образные слова, характеристика, национальный колорит, героический характер, образ героев, внутренний мир, душа, высокая мораль, искреннее чувство.*

This article talks about the use of monologue in creating images of the heroes of the writer O. Bukei in the story "Widowers". The basis of the national paint used methods and techniques of the image, figurative words, monologues, characteristics and portraits, characteristics. It's about transferring an internal monologue that represents the inner mood of people.

***Keywords:** figurative words, characteristic, national color, heroic character, image of heroes, inner peace, soul, high morality, sincere feeling.*

Оралхан Бөкей – халқының жүрегінен шығатын шежіре жазуға саналы ғұмырын арнаған, әдебиетте өзіндік ізі бар талантты жазушы.

Оралхан Бөкей шығармаларындағы әйел-Ана бейнесі – құрғақ қиялдан тумағанын, ол ұлттық әдебиет пен құнарлы туған жердің топырағынан нәр алғандығының көрінісі. Образ болмысындағы әдіс-тәсілдер, бейнелі

сөздер, монологтар, мінездеулер мен портреттер, сипаттамалар ұлттық бояуға қанық.

Қаламгер табиғат құбылысын жанды әйел- ана бейнесіне айналдырғанда сол табиғатты кейіпкер болмысымен егіздеп суреттеуге назар аударады.

Оралхан Бөкейдің «Жесірлер» әңгімесі - соғысқа кеткен арысын тосып, қайғы жұтып, шашы ағарған әйел тағдыры.

«Бұл тақырыпта, кешегі соғыс жылдарында ауылдарда ауыр бейнет кешкен әйелдер тағдырын жазуға араласпаған бірде - бір қаламгер жоқ. Солардың бәріне ұқсамай, өзіндік мәнермен жазу, әрине, Оралаханға оңай болмаған-ақ шығар. Әйтсе де, ойы шалқар, қиялы ұшқыр, тілі шебер жазушы мұндай қиындықтың да ыңғайын тапқан.

Мағрипа есімді келіншектің боздағы - Бозтайлағын сағына күткен сәттерін жазушы қалай жан тебіренерлік сөздер тауып суреттеген десеңізші. Қарапайым қазақ әйелінің қасиетін ашатын айшықты, шынайы көркем шығарма - бұл» [1,200б.]. Әңгімеде қарапайым әйелдер арқылы биік адамгершілік, шынайы аналық сезім жырланады.

«Оралхан Бөкей- өз кейіпкерлерінің іс-әрекеттерінен гөрі, олардың ішкі әлеміне, жан дүниесіне көбірек үңілетін қаламгер. ... олардың тазалығы, сезімтал сергектігі, жақсылыққа жаны құштар екендігі. Олар шегінен асқақ арманға құлаш ұрған, арманшыл, қиялшыл болып келеді. Мұның себебі, автор шығармаларында кейіпкер ой-толғаныстарының көбіне табиғат суретімен астарласып, жататындығынан ба дейміз» [2,4б.]. Себебі, соғысқа аттанған жарына Мағрипадай «жүрек сырының кілтін, жастығын, махабатын, өмірінің бар базары мен арманын, сыр сандығын кілтімен бірге беріп жіберген, тән азабы мен жан азабын бірге тартқан» әйел бейнесі табиғатпен үндесіп жоғары деңгейде жүйелі берілгендігін көреміз. «Мағрипа күйеуін майданға аттандырған жылы не бәрі жиырмаға толып еді. Қайғы-қасірет пен тақсырет құрығының не екенің біліп, күннің көзіндей құбылмалы, дүниені күйдіріп те, тондырып та жіберетін күдірет барын тұңғыш рет мойындап, ағыл-тегіл жылағын-шын жылаған жылы да осы. Ол жиырмаға толғанын білмеген де еді, ел басына күн туған зауал жылдың таңдайда қалар тәттісінен гөрі ғұмыр бойы құтылмайтын зар арқалатып бергені ғана есінде. Егер бұл ғаламда пененің; аз жасасын, көп жасасын, әйтеуір, бір ең қымбатты қимас шағы болатыны рас болса, керсінше мәңгі бақи ұмыта алмайтын қан жұтқан қасіретті мезеті де болады екен» [3,145б.]. Жазушы

Мағрипаның осы екі мезеттің де дәмін татқандығын шеберлікпен суреттейді.

«... Қазір қырық сегізге толғалы отыр. Бірақ сол бір сор маңдай жылдың Мағрипа үшін қаншалық жеңіл-ауыры бүгінгі мамыражай күнде ғана анықталып, бар салмағын енді салған секілді» [2,145б.] дей келе, автор әрі қарай қайғы мен қасіретті арқалаған қара бұлтпен бетпе-бет күрескен жесір әйел бейнесін ашуға тырысқан.

Өрістен қайтпаған қара сиырды іздеп «жылдар бойы көз майын тауысқан, сарғайған санамен үміт отын іздеген батысқа қарай» Қаратөбеге қарай бет алды. Мағрипа соғысқа кеткен Бозтайлағын іздегенде, сағынғанда Қоңыртөбеге көп қарап телміретін. Бірақ дүниедегі барлық қасірет осы төбеден келетіндей қорқуынан тән азабынан шаршаған жесір қамы мен кейіпкердің ішкі дүниесінің тоқырауға түскені сезіледі. Дегенмен, ұшты-күйлі жоғалған қара сиырды іздеуге «...бар пәленала осы төбенің арғы бетінде жатса да, Бозтайлақтан жаным аяулы ма, не көрмеген қу бас, көріп алдым әуселесін» – [1,148 б.] деп, Мағрипаның белін буып, бекем шығуы – жылдар бойғы қорқынышын жеңген алғашқы қадамы, батылдығы. Автор осылайша кейіпкердің ішкі әлеміндегі күйзелісті жеңдіріп, батыл да, қайратты әйелге айналдырады.

Көркем шығарма тілі – қыры да, сыры да мол дүние. Әрбір қалам қайраткерінің, табиғи талантын, дүниетанымын, қабілетін, білім дәрежесін былай қойғанда, сөз өнерінде өзіндік қолтаңбасы, сөз қолданыс тәсілі, сөз саптау мәнері бар. Көркем сөздің жан дүниемізге рухани нәр беріп, әсерлі де әсем сезім ұялататын сиқырлы сыры оның эстетикалық қызметіне байланысты.

Бір ғана адамдың ішкі көңіл-күйін білдіретін және кейіпкерді сөйлету тәсілі болып табылатын ішкі монолог көбіне көркем шығармаларда дәстүрлі, қарапайым монологтың қызметін атқарады және оның ішкі монологтан тағы бір айырмашылығы жүйелі сөз болып келеді.

Оралхан Бөкейдің «Жесірлер» әңгімесіндегі кейіпкерлер бейнесін сомдауда монолог басты қызмет атқарады. Мысал келтірейік, «Ертеңінде Мағрипа бақташы шалдан қара сиырдың Қоңыртөбенің қойнауында у жапырақ жеп өліп жатқанын естиді. Тоқсанға келген анасы үшін «...кәрі

шешеме қиын болды-ау. Ақ баласынан басқа аузынан алмаушы еді...» [1,149 б.] деп қиналса да, көзіне жас алмаған, тағдыр тауқыметіне баспақшыл Мағрипа бейнесі жатыр.

Жазушы шеберлігі шығарманың өн бойынан көрінеді, әсіресе жесірлердің ішкі күйзелісін көрсетуде монолог пен диалог әдістерін қатар қолдана білген. Тән азабы мен жан азабын қатар тартқан, бірақ адамгершілік пен имандылықтың жібін аттап өтпеген, «бірінің шашы қарттықтан ағарған, бірінің шашы қайғыдан ағарған» жесірлер «жесірлік» қамытында қалмай, қоңырқай тірлігін кеше береді.

Мағрипа аяқтан шалған ауыртпалықтарға қатты қиналады, болашаққа деген үмітін өшірмеу үшін осы әрекетке қадам басады. Шығармада әрі қарай да ағаш тамның есігін күнбатысқа қаратып алып «сүйген жарын күткен, бұралқы үмітпен» өткен кейіпкердің азапты күндері суреттеледі. Жалғыздықтан

жапа шеккен Мағрипаға кей қатындардың: «Егер мен Мағрипаның орнында болсам, Мағрипадай келбетім болса, әлдеқашан қарағайдай бай тауып алар едім» [1,151 б.] деген сөздерін естесе де, Бозтайлақтың түтінін өшіріп, бақытын басқадан іздемейді. Адал махаббатты, нағыз адами қасиетті биік тұтады.

Оралхан Бөкей – адамдар жүрегіне жазылмас жара салған сұм соғыстың қайғысы мен мұңын, тылдағы еңбектің ауырлығы мен азабын өз көзімен көрмесе де, сол жылдары дүниеге келген ұрпақ өкілі.

Қазіргі қазақ прозасында әйел-Ана бейнесін жыр етуде Орлахан Бөкейді озық қаламгер деуге болады. Автор өзінің үлкенді-кішілі шығармаларында әр кейіпкерге жауапкершілікпен мұқият қарауға тырысады. Әйел-Ана кейіпкерлері арқылы халықтың жүріп өткен тарихының бір мезетін ғана көрмейміз, оның даму, өсу жолымен кеңінен танысамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1.Бөкей.О. Таңдамалы шығармалар. 3-том. Алматы: ҚАЗАқпарат, 2004, - 145, 148,149,151бб.
- 2.Бөкей.О. Біздің жақта қыс ұзақ. – Алматы, Жазушы, 1984. – 145, 314 б.
- 3.Бөкей.О. Ұйқым келмейді: повесть, әңгімелер. – Алматы: Жалын, 1990. –161,560 б.

Тлебалдина Нүргүл Қазанбаевна

Лауазымы: педагогика ғылымдарының кандидаты, м аға оқытушы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ.

Пошталық мекен-жайы: 071412, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Докучаев к. 7/54

Ұялы тел: +7 775 399 18 39

Жанабаева Жадыра Ерғалиқызы

Лауазымы: «Филология» мамандығының 2-курс студенті, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ.

Почтовый адрес: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Ленин к., 11

Ұялы тел: +7 707 968 58 08

О.Бөкейдің «Жесірлер» әңгімесіндегі кейіпкерлер бейнесін сомдауда монологтың қызметі

Тлебалдина Нүргүл Қазанбаевна

Должность: кандидат педагогических наук, старший преподаватель, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, г.Семей

Почтовый адрес: 071412, Республика Казахстан, г.Семей, ул. Докучаева 7/54

Сот.тел: +7 775 399 18 39

Жанабаева Жадыра Ерғалиқызы

Должность: магистрант 2-курса специальность «Филология», Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, г.Семей

Почтовый адрес:071400, Республика Казахстан, г.Семей, Ленина 11

Сот.тел: +7 707 968 58 08

Роль монолога в изображении образа персонажа в рассказе О.Бокея «Жесірлер»

Tlebaldina Nurgul Kazanbaevna

Position: Candidate of Pedagogical Sciences, senior lecturer, Kazakh Humanitarian Juridical Innovative University, Semey city

Mailing address: 071412, Republic of Kazakhstan, Semey, Dokuchaev str., 7/54

Mob.phone: +7 775 399 18 39

Zhanabayeva Zhadyra Yergalikyzy

Position: 2-nd year master's degree student of speciality "Philology", Kazakh Humanitarian Juridical Innovative University, Semey city

Mailing address: 071400, Republic of Kazakhstan, Semey, Lenin str., 11

Mob.phone: +7 707 968 58 08

The role of the monologue in the image of the character in the story of O. Bokey "Zhesirler"